

A felsorolt hibák, hiányosságok valójában csak apróságok, amelyek nem csökkentik Vargyai Gyula munkájának értékét, amelyről összegezőképpen úgy vélem, nyugodtan elmondhatom, hogy jól sikerült mű. Egy olyan újabb hasznos kötettel gyarapodott a Magyarország második világháborús szereplését tárgyaló történeti irodalom, amely — noha

a műfaji és terjedelmi megszorítások miatt nem meríthette ki a témában rejlő összes lehetőséget — alkalmat ad más országok világháborús szereplésének a megismerésére is és belehelyezi Magyarországot a második világháború eseményeinek nemzetközi vonatkozásaiba.

Stakály Sándor

M. SZABÓ MIKLÓS

A MAGYARORSZÁGI FELSZABADÍTÓ HADMŰVELETEK 1944—1945

(Kossuth Könyvkiadó, 1985. 183 o., 4 vázlat, 28 kép)

A Magyarország felszabadulásának 40. évfordulójára megjelent könyvek között „A magyarországi felszabadító hadműveletek 1944—1945” c. összefoglaló mű jól sikerült jubileumi kiadvány. M. Szabó Miklós tömör, világos összefoglalást ad a hazánk felszabadulását eredményező hadműveletekről. Sikeresen oldotta meg a nagy hadászati tervekkel, hadműveletekkel összefüggő politikai, katonai, gazdasági és a diplomáciai kapcsolatok alakulásának bemutatását is.

A szovjet főparancsnokság a délnyugati hadszíntéren tervezett hadászati feladatok végrehajtását három frontra: a 2., a 3. és a 4. Ukrán Frontra bízta. A frontok úgy indították hadműveleteiket, hogy azok kölcsönösen támogassák egymást. A belgrádi hadművelet megkönnyítette a 2. Ukrán Front Debrecen—Nyíregyháza—Csap irányban kibontakozott előnyomulását, amely az Erdős-Kárpátokon át Ungvár—Munkács felé támadó 4. Ukrán Frontnak nyújtott segítséget. Utóbbi sikerei viszont hatottak Malinovszkij hadseregeinek hadműveleteire, amelyek az észak-erdélyi német—magyar erők megkerülésére és bekerítésére irányultak.

Délről Tolbuhin marsall, délkeletről és keletről Malinovszkij marsall, északkeletről Petrov hadsereg táborok csapatai nyomultak be a Kárpát-medencébe, hogy felszabadítsák az országot.

Olyan alkotás ez a mű, melyben kísérlet történt, hogy a hazánk területén a 203 napig dúló harcok szinte valamennyi főbb politikai, gazdasági, katonai és diplomáciai kérdését, azok dialektikus összefüggéseit, az eseményekre gyakorolt kölcsönhatásukat a harcok menetében mutassa be és így vonja meg a magyarországi hadműveletek történetének rövid, tömörített, tudományos mérlegét. Szabó Miklós e sokoldalú, bonyolult és nehéz feladat-

tal megbirkózott, a vállalkozást eredményesen teljesítette. A hadtörténeti munka mindazokhoz szól, akik meg akarják ismerni a hazánkban megívott hadműveleteket. A könyv tartalmazza mindazt, amit az átlagműveltségű embernek az 1944-ben hazánkban zajló főbb eseményekről tudni illik. A munka jól visszaidja, hogy a szerző messzemenően támaszkodott a már megjelent szakirodalomra, emlékiratokra és a maga kutatásaira.

Szabó Miklós nem elégedett meg a hadműveletek, ütközetek, harcok időrendben következő egyszerű leírásával. Amennyire a keretek és lehetőségek megengedték, igyekezett behatolni a folyamatok mélyébe. Megpróbálta feltárni a jelenségek rejtett összefüggéseit, törvényszerűségeit és elemezni azokat. Csakis így kerülhette el, hogy nem rekedt meg, nem tévedt el az apró-cseprő részletek tömkelegében. Még arra is tudott időt biztosítani, hogy a felek légierőnek tevékenységét bemutassa, amit előtte egyetlen, a magyarországi harcok egészével foglalkozó hadtörténész sem tett meg.

A szerző érdeme, hogy nem vitatkozik, nem hadakozik a különféle nézetekkel, hanem az eseményekről a maga tárgyilagos véleményét írja le olyan népszerű tudományos stílusban, hogy azt a történelemben kevésbé jártas olvasó is megérthesse. Jó a szerkezeti felépítés, jók az arányok is.

A könyv részletes bevezetőben ismerteti az európai és a magyarországi katonapolitikai helyzetet. Nagyon jól sikerült összefoglalását adja az eseményeknek és a német—magyar viszonyoknak. Bemutatja, hogyan próbálkozik Horthy és Kállay szabadulni a német sas karmaiból. Antonescut sem hallgatja el. Elmondja, hogy Észak-Erdély megszerzéséért sürgette Magyarország megszállását, melyhez

román csapatokat ajánlott. A magyar miniszterelnök angolszászokat váró politikai vonalvezetése nem találta meg a megszállás elhárítására a helyes döntést. Horthy végül is a behódolást tartotta a legjobb megoldásnak, amiért még Kállay is köszönetet mondott. Úgy érezzük, itt szükséges lett volna hangsúlyozni, hogy a felkészülés hiánya ellenére az *ellenállás lett volna az egyetlen helyes lépés*, még akkor is, ha eltipornak bennünket, mint Jugoszláviát vagy Görögországot. Mert ezzel a vereséggel megnyertük volna a belépést az anti-hitlerista szövetségbe. Bajcsy-Zsilinszky Endre így vélekedett erről: „...jobb az erőszakos megszállás, mint a békésen tört. Mert az erőszakos megszállás legalább becsületét, jövőjét szerzi vissza, talán szenvedései, esetleg igen súlyos szenvedései, vér és pusztulás árán szerencsétlen hazánkban, de distancirozza Magyarországot Németország sorsától.” Magyarország összevesztése semmivel sem lenne nagyobb a mostaninál, de a győztesek oldalán fejezzük be a háborút. S még egy: Magyarország szembeszállása — földrajzi helyzetét figyelembe véve — jelentősen megrövidítette volna az európai háborút. A történetek — azaz Horthy beleegyezése az ország megszállásába — a háború meghosszabbítását szolgálta.

A szerző azt is jól érzékelteti, hogy a katasztrófából egyedül a Békepárt tudott kivezető utat javasolni a nemzetnek, hogy a fegyveres harc előkészítése érdekében létrehozták a Magyar Frontot.

Ebben a részben találkozunk a felek légi-erőinek alkalmazásával. Részletes beszámolót talál az olvasó a légi harcokról. Nagy érdeme a szerzőnek, hogy szakított az egyoldalúsággal és a magyar vadászok tevékenységét is bemutatja. Mindig a valóságból indul ki. Könyvének 28. oldalán arról beszél, hogy a Vörös Hadsereg előrevetett osztagai az akkori Magyarország határát 1944. augusztus 26-án az Úz völgyében érték el és így az első felszabadult magyar falvak augusztus végén a Keleti Kárpátokban voltak. Akkor itt húzódott Magyarország határa és ez így tárgyilagos. A Romániával kötött fegyverszüneti szerződés 19. pontja nem a határokat vonta meg Magyarország és Románia között, hanem a második bécsi döntést nyilvánította semmisnek. A fegyverszüneti szerződés kimondja, hogy a nagyhatalmak egyetértének azzal, hogy Erdély egészen, vagy nagy részben a háború után térjen vissza Romániához, de ennek végleges rendezését a béketárgyalásokra halasztották. Nyitva maradt tehát az ajtó Horthyék előtt is. Ezért nagyon tárgyilagos és marxista Szabó Miklós hozzáállása az ügy tárgyalásához.

A könyv második része a tiszántúli (debreceni 1944. október 6—28-i) hadműveletet tárgyalja. A harci cselekmények gördülékenyen bontakoznak ki. Az írás jól visszatükrözi, hol zajlanak a döntő, és hol a kiegészítő események. Jól sikerült beágyazni a hadiesemények mene-

tébe Horthy Miklós sikertelen leválási kísérletét. A szerző a kudarc okait is elmondja, „Így nézett ki tehát a háborúból való kiválási a németekkel való szembefordulás katonai előkészítése. A legutolsó lehetőségét is elszalasztották tehát annak, hogy — a többi németbarát államhoz hasonlóan — az utolsó «másodpercekben» valamivel tisztességesebben kerüljön ki Magyarország a tisztességtelen háborúból. Az uralkodó osztály szélsőséges szovjetellenessége, megalapozatlan angolszász orientációja, teljes politikai és katonai vaksga megakadályozta, hogy a magyar nép valós érdekei szerint cselekedjék.”

Jól vonja meg a debreceni hadművelet katonapolitikai eredményeit is. „...Megteremtődött annak a lehetőségére — írja —, hogy az ország közel egyharmada megindulhasson a szabadság útján, másrészt végképp meghíusult az a német—magyar ábránd, hogy kiszorítják a Vörös Hadsereget a Kárpát-medencéből.” S ehhez még hozzá kívánkozik, hogy kedvező feltételek születtek Budapest felszabadításának megindításához.

A budapesti hadművelet (1944. október 29—1945. február 13.). Ebben a részben az olvasó megismerheti hazánk központi területének, a Duna-Tisza közének, fővárosunknak és környékének felszabadítását. Különösen növeli a munka értékét, hogy ahol csak van rá lehetőség, ott a Heeresgruppe Süd, valamint a 2. és 3. Ukrán Front hadműveleti dokumentumainak felhasználásával mutatja be a magyar csapatok soraiban végbemenő bomlási folyamatot, amely a kegyetlen nyilas terror ellenére is folytatódik.

A kronológiának megfelelően a szerző ebben a fejezetben mondja el, hogy mi történt 1944. december 21-én és 22-én Debrecenben, hogyan következett be a nagy történelmi sorsforduló. December 21-e az első döntő lépés volt az új népi demokratikus Magyarország létrehozásában, ez a nap valóban az új kor nyitányává vált. Ugyancsak itt kapunk tájékoztatást a fővárosban kibontakozott ellenállási mozgalomról és a budai önkéntes magyar katonákról, akik rajokban, szakaszokban és századokban, szovjet alegységekhez beosztva, derekasan kivették részüket Buda több jelentős helységének és objektumának felszabadításában. A szerző utal azokra a tényezőkre, amelyek szerepet játszottak abban, hogy a magyarországi harcok elhúzódtak. Megemlíti, hogy a 2. és a 3. Ukrán Front csapatai augusztus 20. óta nem kaptak hadműveleti sügéretet, állandó támadásban voltak és ez legyengítette a hadseregeket. Ide sorolja a 95 000 fős budapesti ellenséges csoportosítást és Buda domborzati viszonyait, majd idézi Veessenmayert: „Nem törődünk veled, ha Budapest tiszser is elpusztul, ha ezzel Bécsét védeni tudjuk.” Úgy véljük azonban, ez kevés a probléma megértéséhez. Azt kell világosan látnunk, hogy a Kárpát-medence, Budapest—Bécs, azaz a délnyugati

hadszintér a háború egésze szempontjából mellékhadszintér volt. A szovjet hadvezetés a Varsó—Berlin irányban tevékenykedő frontok rovására Malinovszkijnak és Tolbuhinnak nem tudott több csapatot adni. Másodsor: a németek részéről nem Bécs volt a tét, hanem a magyar olaj, amely Hitler szavai szerint a bécsi feldolgozó üzemekkel együtt 1944 végén 80%-át adta a német üzemanyagának. A náci vezér terveiben ugyancsak döntő szerepet kaptak az osztrák, a cseh és a dél-németországi hadiipari üzemek. Magyarország hadszíntérré változtatásával az olajat és a hadiipari központokat igyekeztek mindenáron megtartani. Hitlernek az volt a rögeszméje, még 1944 végén is, ha a szovjet csapatok váratlanul előretörnek Berlinhez, ő visszavonul Dél-Németországba és onnan folytatja a háborút.

A könyv a bécsi támadó hadművelet és Magyarország teljes felszabadulása bemutatásával zárul. A szerző félreérthetetlenül állást foglal, hogy 1945. április 4-én befejeződött hazánk felszabadítása. Ennek nem mond ellent az a tény, hogy Rábfafüzes és vidékét csak 1945. április 13-ára sikerült végérvényesen megtisztítani az előre elkészített védőállásokban megkapaszkodott SS-csapatmaradványoktól.

A könyv érdemeinek elismerése után szólni kívánunk néhány olyan megállapításról, kisebb eseményről, amelyek említése szakirodalmunkban is elterjedt és a szerző is átvette azokat. Figyelembe vételük, úgy véljük, második kiadás esetén feltétlen növeli a könyv tartalmi értékét, és javítja hadtörténelmi ismereteinket.

„Az 1. magyar hadsereg parancsnokának kiszemelt Nádya István vezérezredes...” — írja Szabó Miklós a 15. oldalon. Tárgyi tévedés: Nádya kinevezett hadsereparancsnok volt. Március 23-án Lakatos Géza vezérezredes kíséretében jelentkezett Lembergben (Lvov) a Heeresgruppe Süd parancsnokságán Erich von Mannstein vezértábornagnak. Nádya azt javasolta, hogy az 1. hadsereg az Uzsoki-hágótól a Tatár-hágóig menjen át védelembe. A német vezetés támadást követelt a jobbszárnyon a két hadseregcsoport között keletkezett rés betömésére. A vezérezredes ezt visszautasította és lemondott a hadsereg vezényletéről. Március 31-én Lakatos Géza vezérezredest hazarendelték és kinevezték az 1. hadsereg parancsnokává.

A 20. oldalon ezt olvassuk: „A németek Lakatos Géza vezérezredest sem találták kellően együttműködőnek, így kieroszakolták, hogy... Beregfy Károly vezérezredes vegye át a... parancsnokságot.” Lakatos vezérezredes visszaemlékezésében a 87. oldalon azt írja, hogy ebben László Dezső — a vezérkarfőnök helyettesének — keze volt. Sőt, hangsúlyozza, hogy Model vezértábornagy tiltakozott leváltása ellen. Úgy véljük, ez felel meg a valóságnak.

Amit a szerző Miklós Béla vezérezredes kö-

vetkeztetéséről ír a 25. oldalon, az megfelel a tényállásnak. Úgy véljük azonban, hogy arról sem feledkezhetünk meg, amit az 1. hadsereg parancsnokságának átvétele után mondott a VI. hadtest törzsszállásán. Itt szokatlan közvetlenséggel beszélt a Hitlernél tett látogatásról. Kijelentette: „csodafegyver nincs, a háborút elveszítettnek kell tekinteni és nekünk nem lehet érdekünk a németek oldalán elvérezni.” Ezzel a szándékkal vette át a hadseregparancsnokságot.

Ugyanazon az oldalon arról szerzünk tudomást, hogy az 1. hadsereg 1944 nyári vereségének vesztesége mintegy 50 000 volt. Valóban, szakirodalmunk régebben ennyivel számolt. Az új kutatások azonban azt mutatják, hogy a hadsereg vesztesége (sebesültek, halottak, hadifoglyok) mintegy 68 580 tiszt és katona lehetett. Ha ehhez hozzászámoljuk az április 17-től május 15-ig hivatalosan elismert 15 576 személyt, úgy az összveszteség elérte a 84 156 főt. Jogosan állíthatjuk, hogy ez a magyar fegyveres erők második nagy veresége volt a világháborúban.

A könyv 39—40. oldalán ismerkedik meg az olvasó Délkelet-Magyarország első falvainak felszabadulásával. „S valóban, néhány órával később — írja Szabó Miklós — Battonya körzetében magyar földre léptek a 18. harcokcsíhadtest katonái. A község elfoglalásáért indított első — szeptember 23-án délelőtti — roham azonban nem vezetett eredményre.” A szerző a történelmi valóságnak megfelelően helyesen írta le a 23-án történteket. Helyesen adja meg Battonya felszabadulásának dátumát is, 1944. szeptember 26. Szakirodalmunk ezt a kérdést egészen a 40. évfordulóig így tárgyalta. Hazánk felszabadulásának 40. évfordulójára azonban közölték, hogy a közhiedelemmel ellentétben a trianoni határvonalat a Vörös Hadsereg első katonái nem szeptember 23-án lépték át, hanem 22-én, helyi idő szerint 21^h után, Battonyától délre, a Beliczay-uradalom magasságában.

Szóvá kell még tennünk, hogy a szerző az 1944. október 8-tól a szovjet hadsereg hadművelati alárendeltségébe utalt román hadosztályok számát könyvének 42. oldalán, a „Tudor Vladimirescu” önkéntes hadosztályt is beleszámolva, 22 hadosztályban adta meg. A román magasabbegységek részvételét illetően elfogadott és autentikus munka, a „România în războiul Antî Hitlerist 23 august 1944—9 mai 1945.” 17 hadosztályt sorol fel.

A 45. oldalhoz kívánczik még egy rövid megjegyzés. A 6. gárda-lovashadtest parancsnoka a magyarországi harcok idején nem G. K. Szokolov altábornagy volt, hanem I. F. Kuc vezérorrnagy.

S végezetül még egy észrevételt kívánunk elmondani. Az 53. oldalon arra utal a szerző, hogy a kialakult súlyos hadihelyzet miatt Friessner a csapatok visszavonását javasolta, „...Hitler azonban mereven elzárkózott ennek teljesítésétől.” A német Dél hadseregcsoport

parancsnoka október 8-án 20 óra 40 perckor a 3899/44 g. Kdos. sz. táviratában a bekerítés elhárítására kérte a „...Wöhler hadművelési csoport azonnali visszavételét a »G« vonalra 6 menetnappal.” Ez nagyjából egybeesett a magyar—román határral. Guderian október 8-án éjjel Hitler hozzájárulásával megadta az engedélyt az észak-erdélyi csoport visszavonásához. A náci vezér valóban nehezen és ritkán járult hozzá visszavonuláshoz, de a helyzet súlyosságára való tekintettel kénytelen volt tudomásul venni, hogy vagy engedélyezi a visszavonulást, vagy bekerítik az észak-erdélyi csapatait.

Úgy véljük, e pár megjegyzés figyelembevételével második kiadás esetén feltétlenül javítja a könyv mondanivalóját.

Összefoglalva: Jó stílusban, olvasmányosan megírt, népszerű tudományos ismeretterjesztő történeti munkát jelentetett meg a Kossuth Könyvkiadó a magyarországi felszabadító hadműveletekről. A mű jelentősen elősegíti hazánk felszabadulásának megismerését. A jól sikerült, tartalmas munkához csak gratulálhatunk és további eredményeket kívánunk.

Ölvedi Ignác

P. A. ZSILIN (SZERK.)

SZTROITFYELSZTVO ARMIJ JEVROPEJSZKIH SZTRAN SZOCIALISZTYICSESZKOVO SZODRUZSESZTVA 1949—1980

(*Nauka Kiadó, Moszkva, 1984. 311 o.*)

A Varsói Szerződésben egyesült európai szocialista országok hadseregeinek 1949—1980 közti kiépítését összehasonlító módszerrel tette vizsgálat tárgyává az a nagy jelentőségű munka, amely a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Hadtörténelmi Intézetében a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának ösztönzésére született meg.

A szerkesztő kollektíva munkáját a hazánkban is jól ismert P. A. Zsilin irányította, tagjai pedig az ugyancsak jól ismert A. I. Babin és V. V. Szemin voltak. A szerzőikollektíva munkáját A. V. Antoszjak irányította, és ő írta a bevezetőt, továbbá M. I. Szemirjagával együtt a bevezető tanulmányt, valamint a Román Szocialista Köztársaság Hadseregéről szóló tanulmányt. A Bolgár Néphadsereg történetét I. I. Sinkarjev, a Magyar Néphadseregét az intézményünkben is már többször kutatott V. I. Fomin, aki egyúttal a szerzőikollektíva helyettes vezetője is volt, a Német Demokratikus Köztársaság Nemzeti Néphadseregéről szóló tanulmányt V. I. Kuzskov, a Lengyel Haderő történetét P. A. Kocsegura, a Csehszlovák Néphadseregét közösen N. P. Afanaszjev és G. D. Misusztyin írta, az összegzés ismét V. I. Fomin munkája.

A bevezető az új, szocialista típusú hadsereg megszületésének és kiformalódásának szovjetunióbeli tapasztalatait idézi fel, majd az általánosítás igénye miatt a többi szocialista

országra való kitekintés szükségességét hangsúlyozza. Kiemeli azután, hogy jelen kötet szerves folytatása az ugyancsak a Nauka Kiadónál 1975-ben megjelent *A Varsói Szerződésben részt vevő országok néphadseregeinek megszületése 1941—1949* című kollektív alkotásnak.

A bevezető tanulmány szerzői két fő kérdéskört vizsgálnak: a szocialista forradalom vívmányai fegyveres megvédésének objektív szükségességét a két társadalmi rendszer egymás mellett élésének időszakában; továbbá a szocialista közösség országaiban a hadseregépítés közös törvényszerűségeit és alapelveit.

Az egyes néphadseregek fejlődését elemző tanulmányok messzemenően figyelembe veszik a különböző szocialista országok sajátosságait. Jól jellemzi ezt az állítást már a periodizáció is. Míg a Bolgár Néphadsereg fejlődésének szakaszátárait 1955-nél és 1958-nál szükséges meghúzni, a Magyar Néphadsereg esetében már 1955 mellett 1962-nél, az NDK Nemzeti Néphadserege történetében 1956-nál és 1961-nél, a Lengyel Haderőnél viszont 1955-nél és 1960-nál, a Román Hadseregnél 1955-nél és 1965-nél, ugyanakkor a Csehszlovák Néphadseregnél 1955 mellett 1960-nál.

A különböző periódusoktól eltekintve szigorú következetességgel érvényesített párhuzamos szerkesztésű tanulmányokat olvashatunk az egyes országokban a szocialista for-